

Kees Slager

De watersnoodramp van 1953

De media van de jaren vijftig hadden nog niet de kritische instelling die zij nu hebben. Ze waren gezagsgetrouw en versloegen de watersnoodramp zonder ook maar één keer de schuldvraag te stellen. De zee was de enige schuldige.

De watersnood van 1 februari 1953 was de grootste natuurramp die Nederland sinds 1570 trof. In het dunbevolkte zuidwestelijke eilandengebied verdronken 1835 mensen en tienduizenden dieren, er werden 4500 gebouwen verwoest en tien keer zoveel beschadigd, bijna 200.000 hectare grond kwam onder het zoute water te staan en circa 100.000 mensen werden geëvacueerd. Pas na negen maanden kon het laatste dijkgat worden gesloten. Nadat de polders waren drooggepompt duurde het nog vele maanden eer de zwaar getroffen dorpen weer enigszins leefbaar werden.

De eerste keer dat ik over de ramp schreef was in 1973, toen ik voor *Vrij Nederland* een reportage maakte over Stavenisse, twintig jaar na de watersnood. Dit artikel werd me door sommigen op het eiland Tholen (waar ik als jongen van 14 jaar de ramp meemaakte) niet in dank afgenomen. Het was namelijk niet het zoveelste heldenepos of dorpsdrama, maar een verhaal waarin dorpelingen onomwonden kritiek uitten op wat er in die rampzalige dagen was voorgevallen. Kritiek op de verantwoordelijke autoriteiten vooral. Dat hoorde niet; over de ramp schreef je uitsluitend in termen van eerbied voor de slachtoffers en geestdrift voor de stoere helden, de onbuigzame werkkraft en de warme saamhorigheid.

Dat versimpelde beeld van het rampgebied als 'een land van leed en kerels' was door journalisten geschapen, in eendrachtige samenwerking met de autoriteiten; eerst in kranten, tijdschriften en via radioreportages en daarna voor het nageslacht vastgelegd in de gedenkboeken, waarvan elk eiland er na verloop van tijd wel een kreeg. Wie die boeken leest kan slechts tot de conclusie komen dat er in het rampgebied maar twee soorten mensen woonden: slachtoffers en redders.

Het beeld ontstond, omdat de voor de hand liggende vraag hoe het mogelijk was dat de gevolgen van het hoge water in de bewuste nacht zo

rampzalig waren, nooit was beantwoord. Sterker: de vraag werd niet eens gesteld, niet door journalisten en niet door parlementariërs. In de Tweede Kamer werd na de ramp letterlijk gezegd dat het nú geen tijd was voor het stellen van schuldvragen. Dat diende 'op een passend moment' aan de orde te komen. Een moment dat nooit kwam. Althans niet in het parlement.

Wie de geschiedenis van de watersnoodramp uitpluist (iets wat ik veertig jaar na dato heb gedaan), begrijpt waarom de schuldvraag niet populair was onder bestuurders. En wie de mentaliteit kent van de journalist in de jaren '50 (een heer met een hoed, die hij afneemt voor de autoriteit) snapt ook waarom die vraag niet werd gesteld.

Dat de dijken niet sterk genoeg waren, bleek al veel eerder dan in 1953. In maart 1906 wordt Zeeland ook getroffen door een stormvloed, waarbij het water over de dijken stroomt en nogal wat polders onderlopen. Weliswaar kun je niet van een grote ramp spreken, maar één ding is wel duidelijk: de dijken zijn te laag, ze hebben een veel te steil binnentalud en ze zijn slecht onderhouden.

Er wordt na 1906 een poging gedaan om een einde te maken aan de versnippering van de verantwoordelijkheid; honderden waterschappen zijn immers de baas over hun eigen stukje zeedijk, maar verstand van dijkbouw hebben de boerenbestuurders amper. Het liefst willen ze er zoveel mogelijk op bezuinigen. Daarom dienen de waterschappen geconcentreerd te worden in grotere eenheden, die ingenieurs in dienst kunnen nemen, zodat een beter dijkonderhoud gegarandeerd is. De boeren vrezen dat hen dat op hogere kosten zal jagen en verzetten zich met succes tegen het concentratieplan. Zo blijven de waterschappen de baas over de dijken.

Er worden na 1906 hier en daar wel wat dijken verhoogd, maar vaak gaan plannen niet door omdat het geld niet op tafel komt. Officieel moet Provinciale Waterstaat toezicht houden op de dijken, maar in de praktijk stelt dat weinig voor. Als Waterstaat een waterschap al eens maant om iets aan zijn dijken te doen, dan loopt dat vaak op niets uit. Dat ervaart ingenieur Rulkens van Provinciale Waterstaat Noord-Brabant, die vanaf 1930 pleit voor verhoging van de zeedijken langs de West-Brabantse kust omdat die te laag en te zwak zijn om een zware stormvloed te kunnen keren. Hij maakt een herstelplan en hoewel het werk goedkoop kan worden uitgevoerd als werkverschaffingsproject, gaat het niet door omdat de boeren er het geld niet voor wensen uit te geven. In februari 1953 zal blijken hoe

kortzichtig dat is.

Er zijn meer ingenieurs, ook van Rijkswaterstaat, die zich zorgen maken. Al in de jaren dertig schrijven ze in vaktijdschriften dat de dijken in het zuidwesten te laag zijn. In 1939 besluit de regering dan ook om een Stormvloedcommissie in te stellen. Die komt tot de conclusie dat de dijken inderdaad te laag zijn om vloeiden hoger dan die van 1906 (die zeer waarschijnlijk zijn) tegen te houden. Maar als dat rapport verschijnt, is de oorlog intussen uitgebroken. En de Duitsers doen vrijwel niets aan dijkverbetering.

Integendeel: uit angst voor een mogelijke invasie zetten ze in 1944 op enkele eilanden de sluizen open, zodat de polders onder water komen te staan en de bevolking geëvacueerd moet worden; ook de polderbestuurders, die de dijken moeten onderhouden.

Omdat van november 1944 tot mei 1945 het front dwars door de delta loopt, worden in veel zeedijken door de strijdende partijen bunkers en geschutsopstellingen gebouwd, waardoor die dijken zwaar beschadigd worden en nog kwetsbaarder uit de oorlog tevoorschijn komen.

Als dat alles al niet voldoende reden zou zijn om na de oorlog de dijken meteen goed aan te pakken, is er ook nog de waarschuwing van 7 april 1943. Op die dag wordt het water in Zeeland door een zware noordwesterstorm opgezweept en dan blijkt dat zesentwintig kilometer zeedijk zo laag is, dat het water er overheen stroomt of net tot boven op de kruin komt. Dat er geen watersnood volgt komt doordat de storm snel afneemt en het water zakt.

De waterschapsbestuurders hebben nu met eigen ogen kunnen zien dat hun dijken te laag zijn. Bovendien komt er in 1946 nog een rapport uit van Rijkswaterstaat Zeeland over deze bijna-ramp. Daarin staat dat de kans dat de dijken een hoge stormvloed niet kunnen keren 'geen sombere fantasie' is, maar 'een reële wetenschappelijke kans'.

Helaas verdwijnen zowel dit rapport als dat van de Stormvloedcommissie in een lade en wordt er na de oorlog helemaal niets aan de dijken verbeterd. De boeren hebben andere zaken aan hun hoofd; op de geïnuunde eilanden heeft maandenlang zout water gestaan en dus moeten de akkers weer vruchtbaar gemaakt worden. En de regering heeft het te druk met de wederopbouw, met de woningnood én al snel met de Koude Oorlog en dus met een nieuwe vijand in het oosten. Dat er ook aan de westelijke grens een vijand dreigt, daar sluit men de ogen voor.

En de pers, de 'waakhond van de democratie', onthult die dan niet hoe

desastreus het gesteld is met de zeewering? Er is één journalist, die in 1952 ingenieur Johan van Veen interviewt. Het wordt een alarmerend gesprek. Van Veen (de latere ‘vader van het deltaplan’) is hoofd van de Studiedienst van Rijkswaterstaat en was secretaris van de Stormvloedcommissie, die negen jaar eerder al waarschuwde voor een mogelijke ramp. Hij troont Elsevier-journalist H. Looman mee op een reportagereis langs de vele zwakke dijken in het zuidwesten en voorspelt: “Een nieuwe St. Elisabethsvloed is mogelijk. Onze dijken tellen zoveel kwetsbare en gevaarlijke plaatsen dat een zeer zware stormvloed er grote bressen in zal slaan. Maar ze willen niet naar mij luisteren en beschouwen mij als een Cassandra, als een sombere waarzegger die de verdrinkingsdood van duizenden mensen aankondigt. Maar het *kán* gebeuren. Morgen zelfs.”¹

Als Looman zijn artikel af heeft, brengt hij het vol trots bij zijn hoofdredacteur De Keizer. Die leest het, roept Looman bij zich en zegt: “Je denkt toch zeker niet dat ik *dát* ga plaatsen? Ons volk is net een beetje bekomen van de oorlog en dan zullen wij hiermee paniek gaan zaaien... Daar komt niks van in!”

Zo bevoogdend is de pers in de jaren vijftig; samen met de overheid maakt zij wel uit wat goed is voor het volk en wat niet. Elsevier zaait dus geen paniek in 1952. Het artikel van Looman zal pas 25 jaar ná de ramp worden gepubliceerd.

Een half jaar nadat ir. Van Veen zijn voorspelling deed, volgt de stormvloed in de nacht van zaterdag 31 januari op zondag 1 februari 1953. En dan gebeurt, wat was te verwachten: tegen het gecombineerd geweld van springvloed en een orkaan uit het noordwesten, blijken de dijken niet bestand. Overal aan de zuidkant van de eilanden – waar men uit zuinigheid de dijken minder hoog heeft gemaakt dan aan de stormachtige noordkant – stijgt het water rond 3 uur tot boven de kruin van de dijk. Het stort zich vervolgens als een waterval naar beneden langs de veel te steile binnentaluds die daar absoluut niet op berekend zijn en van binnenuit vreet het water de dijken kapot. Binnen de kortste keren staan hele polders blank en even later in de nacht stort een muur van water zich op dorpen en stadjes.

Op dat moment blijkt dat er niet alleen wat mis is met de dijken: overal verdrinken mensen nog voor ze zijn gewaarschuwd. Maar waarom zijn ze niet gewaarschuwd? In een land dat de zee al eeuwenlang als ‘de ervvijand’

1 Elsevier 21-1-78.

kent, mag je een goed doordacht waarschuwingssysteem verwachten. Het blijkt er niet te zijn.

Of toch. Er is een Stormvloedwaarschuwingdienst, ondergebracht bij het KNMI in De Bilt. Maar die waarschuwt alleen zijn abonnees. En deze nacht blijkt dat er in het rampgebied met zijn honderden waterschappen en dorpen, maar twee waterschappen geabonneerd zijn op het waarschuwingstelegram. Plus één burgemeester.

Nu is er nóg een manier om iedereen snel te waarschuwen. Dat is via de radio, het enige snelle medium in die tijd, want de televisie is pas een jaar tevoren opgestart en bijna niemand heeft een toestel.

Weerdienstleider dr. Postma van het KNMI (die in de loop van de avond steeds zenuwachtiger wordt van de berichten die er binnenkomen over de orkaan die over de Noordzee op Nederland afraast) belt Hilversum en vraagt een zender in de lucht te houden. Normaal wordt namelijk het laatste ANP-radionieuws om 11 uur uitgezonden, waarna beide zenders om 12 uur 's nachts de lucht uitgaan. Postma probeert dat te voorkomen, maar het mislukt. Het is zaterdagavond en er is niemand bereikbaar die de verantwoordelijkheid aandurft om zomaar een zender in de lucht te houden. En dus beëindigen om 12 uur Hilversum 1 en 2 hun uitzending; niet eens met een laatste waarschuwing voor het hoge water, maar met het Wilhelmus. Tot 8 uur zondagmorgen kunnen de bewoners van de bedreigde eilanden niet meer gewaarschuwd worden. Omgekeerd blijft de rest van het land tot zondagmorgen onwetend van wat er zich afspeelt in de lage polders van de delta.

Centrale waarschuwingen bereiken het rampgebied dus niet. Maar je mag verwachten dat de dijkgraven en burgemeesters wel op hun post zijn. En ook dat er op de eilanden een rampenplan bestaat, dat zaterdag in werking is gesteld. Tenslotte hebben velen gezien hoe alarmerend hoog de vloed van zaterdagmiddag al was. Men weet dat het 's nachts springvloed wordt, dus kan men waterstanden verwachten die nog een paar decimeter hoger zijn. Er is, kortom, alle reden om niet naar bed te gaan maar te waken en het dijkleger de zeedijken op te sturen zodat de bevolking tijdig gewaarschuwd kan worden als er gevaar dreigt. In werkelijkheid gebeurt dat maar op een paar plaatsen. Op de meeste eilanden bestaat helemaal geen rampenplan en dijklegers van vrijwilligers zullen pas na de ramp worden gevormd.

In plaats van waakzaamheid overheersen bij de autoriteiten die nacht ongelooft en aarzeling en uiteindelijk paniek. Veel burgemeesters en dijk-

graven gaan 's avonds gewoon naar bed en als ze door dorpsbewoners, die wel wakker bleven (vissers en schippers meestal) worden gewekt, zijn ze vaak niet in staat om doortastend te handelen. In Dreischor verbiedt de burgemeester zelfs om de klok te luiden, bang om in het dorp 'onnodige paniek' te veroorzaken.

De gevolgen van het (niet) optreden van de autoriteiten zijn desastreus;

in veel dorpen worden de inwoners in hun slaap verrast door het water en verdrinken zonder dat ze de kans hebben gehad om naar hoog gelegen plaatsen te vluchten. Gelukkig zijn er hier en daar spontane leiders die het voortouw nemen en ervoor zorgen dat er toch nog veel mensen worden gewaarschuwd of gered.

Doodskisten aan de Torendijk te Kortgene, waar 31 mensen verdrinken zijn. Foto's uit: Kees Slager, *De ramp. Een reconstructie* (Goes 1992).

Om 28 minuten over vier die nacht rinkelt op de krantenredacties de bel van de ANP-telex. Die bel rinkelt alleen als er heel bijzonder nieuws is. En dat is er: "In Zwijndrecht is de noodtoestand afgekondigd omdat er water over de ringdijk slaat". Meteen daarna volgt een tweede bericht. Het klinkt heel wat dramatischer. Het is doorgegeven door burgemeester Van der Hooft van het WestBrabantse Willem-

stad (een van de weinigen, die wel op z'n post was die nacht): "In Willemstad lopen de polders Ruygenhil en Oud Heyningen vol. Elektriciteit is uitgevallen. Het stadje loopt onder." De rinkelende telex heeft echter weinig effect, want er is geen enkele krantenredactie bezet. Nederland kent immers geen zondagsbladen.

Toch is er één redactie die wel dienst heeft; die van de radionieuwsdienst van het ANP, die om 8 uur zondagmorgen het eerste nieuwsbulletin verzorgt. De eerste redacteur arriveert om 5 uur aan het Melkpad in Hilversum en leest de telexberichten. Hij wekt meteen hoofdredacteur Witteboon, die boven de redactie woont. Ze realiseren zich dat er zich in het zuidwesten een ramp afspeelt, en dat zij de enigen zijn die het land nu kunnen waarschuwen. Ze doen een poging om meteen met een nieuwsbulletin op de radio te komen, maar de technici die de zender in bedrijf moeten stellen, weigeren omdat zij die beslissing niet mogen nemen. Degenen, die het wel kunnen beslissen, zijn nog steeds onbereikbaar. Dus duurt het tot 8 uur eer Nederland via de radio van de ramp hoort. De berichten gaan over wat er zich afspeelt in wat later de randen van het rampgebied blijken te zijn. Er is ook nog geen sprake van slachtoffers.

Maar dat verandert snel. Want in het rampgebied realiseren mensen zich dat de radionieuwsdienst de enige mogelijkheid is om de rest van het land te informeren en snel hulp te krijgen. Normaal weigert een journalistiek medium oproepen van overheidswege door te geven. Dat is de taak van de Regeringsvoorlichtingsdienst. Maar omdat bij de RVD de telefoon de hele dag niet wordt opgenomen (het is immers zondag), groeit de radionieuwsdienst die dag uit tot het communicatie-apparaat tussen dat deel van het rampgebied waar de telefoon nog functioneert en potentiële helpers in de rest van het land.

Helaas blijft de hulpverlening op zondag beperkt tot de randgebieden. De zwaarst getroffen eilanden Goeree-Overflakkee en Schouwen-Duiveland zijn op zichzelf aangewezen. Dat er zich op Schouwen-Duiveland een ramp heeft afgespeeld weet men niet eens omdat alle verbindingen met het eiland zijn uitgevallen.

Nu zou het feit dat men geen contact kan krijgen voldoende moeten zijn om juist op onderzoek uit te gaan, maar in de chaos van de dag gebeurt het niet. Er worden vanaf de militaire vliegbasis Gilze-Rijen in de loop van de dag wel verkenningsvluchten uitgevoerd boven het rampgebied, maar daarbij wordt Schouwen-Duiveland vergeten.

Hulp wordt er via de lucht helemaal niet geboden, want Nederland beschikt over slechts één helikopter en de piloot daarvan durft niet op te stijgen wegens de storm. En de marine, die zondag met enkele schepen naar Hellevoetsluis vaart, durft het woeste Haringvliet niet over te steken naar het verdronken Goeree-Overflakkee. Datzelfde geldt voor de waterpolitie, die de Oosterschelde niet over durft om poolshoogte te gaan ne-

men op Schouwen-Duiveland.

En de regering? Die heeft zondagnamiddag nog steeds geen idee van de omvang van de ramp. Premier Drees en minister Algra van Verkeer en Waterstaat zijn wel even in Dordrecht geweest, waar de schade groot, maar niet rampzalig is. Drees besluit om het kabinet die zondag niet bijeen te roepen. "Als we zouden hebben geprobeerd om alles vanuit één centraal punt te dirigeren, zouden de zaken hopeloos zijn misgelopen,"² zegt hij op 10 februari in het eerste Kamerdebat over de ramp, daarmee suggererend, dat de hulpverlening nu niet hopeloos tekort is geschoten.

Naast de overgrote meerderheid der Kamerleden slikt ook de pers het officiële verhaal van de regering. Het past immers in de verhalen, die de media intussen zelf hebben geschreven. Want als dinsdag 3 februari de storm is gaan liggen en de hulpverleners het rampgebied overstroomd en Amerikaanse en Engelse legerhelikopters arriveren om mensen te evacueren, dan verschijnen ook de journalisten in het rampgebied. Zoals gebruikelijk in die tijd schieten ze meteen burgemeesters en dijkgraven aan om uit hun mond het verslag van de ramp op te tekenen.

En zo ontstaan de 'rampverhalen' waarin de autoriteiten zich als helden blijken te hebben gedragen. Verhalen, zoals dat over de burgemeester van Zierikzee, die in de rampnacht totaal overstuurd was en amper in staat om enige leiding te geven, maar in het *Algemeen Handelsblad* wordt opgevoerd als 'een sterke figuur, die door zijn duidelijke woorden Nederland heeft wakker geschud'³. Of over de burgemeester van Den Bommel, die in werkelijkheid radeloos door zijn dorp heeft gelopen, maar in de *Haagse Courant* verschijnt als 'een waarachtig leider'⁴. Of over de burgemeester van Oosterland – die twee dagen op de zolder van zijn huis zat zonder enig initiatief te nemen – maar in *Trouw* figureert als 'een der vele burgemeesters die in de uren van de hoogste nood hun ambt zo voortreffelijk hebben hooggehouden, die zo voorbeeldig zijn geweest, leiders van de volksgroep met wie ze zich verbonden hadden in voorspoed en tegenspoed,'⁵ lijkt de autoriteit zich als een held te hebben gedragen.

Zo is het bijna vanzelfsprekend dat *De Stem* een Thoolse dijkgraaf naschrijft, dat 'menselijkerwijze gesproken de dijken tegen de druk van

2 *Handelingen van de Tweede Kamer* 10-2-1953.

3 Martin van Amerongen *Luizen in de pels. Honderd jaar journalistiek in Nederland* (Amsterdam 1984) 79.

4 *Haagse Courant* 4-2-1953.

5 *Trouw* 7-2-1953.

storm en water bestand waren, maar dat de krachten die door de natuur in de onheilsnacht werden ontwikkeld, met elke menselijke berekening hebben gespot'.

Journalisten schrijven niet alleen klakkeloos wat de (van de schrik bekomen) lokale autoriteiten hen vertellen, ze blijken ook de behoefte te hebben om de drama's nog groter te maken dan ze al zijn en heldendaden te creëren, die er niet waren. Zoals *De Nieuwe Haagse Courant*, die schrijft dat er in de Julianastraat van Oude Tonge niet minder dan 260 mensen zijn verdronken, terwijl het er in werkelijkheid 65 zijn. Of *Het Vrije Volk*, dat soldaten al in de rampnacht bezig ziet om een dijkgat op Tholen te dichten, terwijl ze pas twee dagen later arriveerden. Of *Het Parool*, dat schrijft over een Kruiningse PTT-medewerker die zwemmend door zijn loket weet te ontsnappen na tot op het laatste moment mensen in de polder te hebben opgebeld.⁶ Jaren later zal de PTT-medewerker het artikel als 'onzin' afdoen.

Zo staan de kranten vol van opgeklopte verhalen in de trant van 'het land van leed en kerels' waarbij de kerels meestal niet de spontane leiders zijn, die zich werkelijk zo hebben gedragen, maar de autoriteiten en de redders-van-buitenaf, die er in de meeste gevallen te laat kwamen.

De journalisten stellen bijvoorbeeld geen vragen als een Engelse helikopter dinsdag naar Zierikzee vliegt om er een radio-set te bezorgen en leeg terugkeert,

terwijl hij over de mensen op daken en dijken is gevlogen zonder ook maar één reddingspoging te ondernemen. Ze signaleren ook niet de onzinnige

Boerderijen in de ondergelopen polder Schouwen bij Kerkwerpe, verloren in een wereld van water.

6 *Parool* 3-3-1953.

bevelen van (soms uit Den Haag in het rampgebied gedropte) autoriteiten, die groepen landarbeiders dwingen te evacueren, terwijl die bij uitstek geschikt zijn voor werk aan het dijkherstel, dat nu wordt uitgevoerd door soldaten en vrijwilligers, die nog nooit een schop hebben vastgehad of een zandzak gedragen.

Onderzoeksjournalistiek wordt na de ramp niet bedreven en de schuld-vraag wordt slechts sporadisch opgeworpen. De kranten zijn tegen een kritische benadering van wat er zich heeft afgespeeld. Dat blijkt al uit de manier waarop de parlementaire pers het officiële rampverhaal van de regering kritiekloos opschrijft en de enige kritische vragen die in het parlement te horen zijn doodzwijgt. Die vragen komen namelijk van de CPN en al blijken ze achteraf volkomen terecht gesteld, tijdens de Koude Oorlog worden de communisten doodgezwegen of geridiculiseerd.

Dat kranten zelfs schaamteloos schrijven tegen het stellen van kritische vragen te zijn, blijkt als in de Provinciale Staten van Zeeland de ramp aan de orde komt. De *Provinciale Zeeuwse Courant* schrijft een hoofdredactioneel commentaar over de kritiekloze statenleden: 'Zij hadden geen kritiek. Terecht. Waar zovelen in de dagen der rampspoed zichzelf wegcijferden en alles gaven voor anderen, zwijgt de kritiek.'⁷

Dankzij het falen van journalisten én volksvertegenwoordigers kon een vertekend beeld van de ramp van 1953 ontstaan en konden autoriteiten die ernstig tekort schoten toen er leiderschap en crisis-bestendigheid

Eindelijk ontdekt! Na drie dagen cirkelt het eerste vliegtuig boven de Rampaartse dijk.

van hen werd gevraagd, rustig op hun stoel blijven zitten.

⁷ *Provinciale Zeeuwse Courant* 26-2-1953